

УДК 343.98(477)

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-2-114-119

Петрова І.А. ©
доктор юридичних
наук, професор

Спіцина Г.О. ©
доктор юридичних
наук, доцент

(Харківський НДІ судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса)

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КОДЕКСУ ПОВЕДІНКИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Актуальність даної теми обумовлена тим, що в умовах реформування судової системи в Україні склалась досить непроста ситуація у судочинстві в цілому. З огляду на це підвищується роль особистості судового експерта, відповідності його етичним нормам, які сформовані в суспільстві. Виокремлено моральні норми, яким має відповідати судовий експерт. Особливу увагу приділено принципам етичного поведіння судового експерта у межах його професійної діяльності та необхідності дотримуватись етичних принципів поза експертною діяльністю. Професійна експертна етика, яка має знайти своє відображення у Кодексі поведінки судового експерта, повинна розставити загальні орієнтири у поведінці судового експерта, особливо у тих випадках, коли у законодавчому регулюванні його діяльності виявляються прогалини.

Ключові слова: *судовий експерт, моральні норми, етика, етичні принципи, поведіння експерта, кодекс етики.*

Постановка проблеми. Дослідження проблем судово-експертної діяльності, пов'язаних із формуванням професійної етики судового експерта, є досить актуальною. Обумовлюється це тим, що непроста ситуація в досудовому розслідуванні злочинів і судовому розгляді кримінальних проваджень обумовлюють підвищену увагу працівників правоохоронних органів, суду, прокуратури, адвокатури та інших структур до використання судової експертизи. Така увага посилюється ще й тим, що у зв'язку із інтеграцією у сферу судочинства України нових науково-технічних засобів і методів, можливості судової експертизи постійно розширюються. Характерним для сьогодення є різне формування нетрадиційних експертних досліджень, які потребують нових технологій, що передбачають необхідність осмислення їх результатів та оцінювання висновків [1, с. 18].

Приділяючи значну увагу технічному забезпеченню судових експертів інноваційним обладнанням і матеріалами, не можна забувати, що суб'єктом експертного дослідження – особою, що відповідальна за результати професійної судово-експертної діяльності, є саме судовий експерт. Тому для реалізації окреслених у статті 3 Закону України «Про судову експертизу» принципів судово-експертної діяльності – законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження [2] – судовий експерт повинен відповідати вимогам професійної етики, чесно та добросовісно виконувати свої обов'язки, вживати заходів щодо збереження своїх честі та гідності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам реалізації етичних засад діяльності юристів приділяли увагу науковці у різні часи. Особливий внесок у їх вирішення зробили Г. Ф. Горський, М. С. Строгович, В. І. Комісаров, Л. Ю. Ароцкер, Ю. М. Грошевий, В. М. Соколовський, В. Е. Коновало-

© Петрова І.А., 2019

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1652-6715>

hniise@hniise.gov.ua

© Спіцина Г.О., 2019

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6677-6915>

hniise@hniise.gov.ua

ва, Н. І. Кліменко, В. Ю. Шепітько та багато інших. Однак система поглядів на загальні положення етики, у тому числі й експертної, у сучасному світі постійно змінюється і тому підлягає додатковому вивченню. Як зауважують Н. І. Кліменко та С. О. Ципенюк, заслуговує на увагу ряд питань, а саме: визначення поняття етики експерта, дослідження природи та предмета експертної етики, окреслення етичних основ експертної діяльності. Вони наголошують, що теорія експертної етики виникла у результаті міжнаукової інтеграції на перетині етичних, правових (кримінально-правових, цивільно-господарських, адміністративних, кримінально-процесуальних) та криміналістичних знань, тому її природа та предмет мають комплексний етико-правовий характер [3].

Метою статті є аналіз складових, що відповідальні за етичну поведінку судового експерта та формування на цих складових кодексу поведінки судового експерта.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших визначав предмет судової етики як філософсько-юридичної дисципліни Л. Ю. Ароцкер, який констатував об'єднання загального та особливого в її складі, вказував на зростаючу роль морального фактора у кримінальному та цивільному судочинстві. Він зазначав, що в змісті судової етики реалізовано складні норми моралі, які моделюють не окремі дії, а спосіб поведінки, життєвий принцип. Також він зауважував, що судова етика має на меті визначити норми поведінки, впливати на форсування моралі осіб, що беруть участь у судочинстві, які стали б їх звичайною внутрішньою потребою, а не тільки зовнішньою формою поведінки особи [4, с. 136–137]. Поряд із цим Н. П. Майліс зауважувала, що моральна етика складається із сукупності моральних норм, правил поведінки в усіх галузях професійної діяльності [5]. У роботі іншого науковця поряд із аналізом чинних етичного кодексу органів внутрішніх справ та кодексу суддівської етики констатується, що варіативність поведінки судового експерта визначають ситуації, які пов'язані із його вибором. Це обумовлюється тим, що судовий експерт за родом своєї діяльності взаємодіє із різними учасниками процесу і до кожного із них він повинен мати своє специфічне ставлення [6, с. 191].

Раніше в одній із робіт зверталась увага на доцільність запозичення закордонного досвіду щодо особистості судового експерта. Так, використовуючи досвід Франції, підвищити ефективність судової експертизи в процесі доказування в Україні можна з урахуванням того, що судовий експерт має відповідати ряду етичних вимог, які дозволять йому бути:

- не тільки спостерігачем, але й дійовою особою, що бере участь у примиренні сторін;
- медіатором сторін, з якими він зустрічається, описує, вислуховує, знайомиться із записами та займає виграну позицію для спрощення процедури укладання полюбовної угоди;
- джерелом інформації, якою є висновок експерта для закінчення тривалого конфлікту та вирішення судового розгляду шляхом встановлення цивільного миру із дотриманням інтересів усіх сторін [7, с. 57].

Погоджуючись із окресленими думками науковців, слід констатувати, що у судового експерта мають бути яскраво виражені моральні якості, серед яких необхідно виділити такі:

- об'єктивність та неупередженість, які обумовлюються незацікавленістю експерта у результатах справи, є запорукою його принципової стійкості та самостійності у судженнях, що стосуються будь-яких його досліджень;
- принциповість, яка дозволяє проводити дослідження та формулювати висновки на основі своїх суджень і переконань тільки відповідно до науково обґрунтованих методик без впливу думок зацікавлених осіб;
- самокритичність, що відповідальна за критичне ставлення до процесу проведення дослідження та отриманий результат;
- доброчесність, яка визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго ставлення до громадян і чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків і розпорядженні державними ресурсами;
- наукова порядність, оскільки вирішення поставлених завдань має відбуватись тільки на основі повного та всебічного експертного дослідження усіх наданих матеріалів із використанням усіх необхідних для цього сучасних методів, методик і технічних засобів. Наукова порядність виключає поверхневі, поспіхом прийняті рішення, ігнорування фактів, що суперечать версії експерта, та лежить в основі експертної ініціативи, яка спонукає експерта до постійного вдосконалення, підвищення професійної майстерності тощо [3];

– коректність поведіння під час виконання своїх процесуальних і посадових обов'язків, яка проявляється у спілкуванні із колегами та ставленні до них; умінні тактично відстоювати свою позицію та зберігати службову таємницю. Вимог до збереження службової таємниці судовому експерту необхідно дотримуватись під час публічних виступів перед громадськістю чи публікацій у ЗМІ;

– повага до діючого законодавства, яка тісно пов'язана із знанням експертом законів і розумінням їхньої мети. Недосконалість законодавства може обумовлювати складності використання законів експертом і вимагає від нього прийняття рішень щодо дій, які законом не передбачені.

Експертна етика має супроводжувати процес взаємодії експертів між собою під час проведення комісійних і комплексних експертиз, а також із керівниками експертних установ.

Серед усіх окреслених вище моральних якостей експерта можна виділити найбільш значимі моральні норми для осіб, які професійно займаються судово-експертною діяльністю, – це відповідальне ставлення до свого службового обов'язку та до своїх професійних функцій. Іншою вкрай важливою умовою дотримання експертної етики є сприйняття судовим експертом результатів експертної діяльності як безумовної цінності для суспільства та важливого елемента всього судочинства [8].

Незважаючи на постійний інтерес науковців до експертної етики, наведені вище морально-етичні якості судового експерта не отримали документального оформлення. Найчастіше це були спроби розробки професійної моделі судового експерта, відповідно до якої він мав відповідати вимогам професіограми судового експерта. Під час визначення структури професіограми судового експерта одним із її компонентів поряд із професійними знаннями, у змісті яких науковці визначають спеціальні знання та знання правових норм, мають бути навички та уміння, які науковці пропонують поділити на три групи: окремо-методичні, науково-дослідні, комунікативно-організаторські [9, с. 1144–1145].

В усіх випадках створення професіограми судового експерта найбільша увага приділялась психологічним, гносеологічним, емоційно-вольовим і комунікативним аспектам його діяльності, але зовсім недостатньо висвітлювались моральні якості.

Науковцями та практиками, що реалізують судово-експертну діяльність в Україні, було обґрунтовано необхідність розробки та введення в дію Кодексу поведінки судового експерта, як одного із елементів удосконалення судово-експертної діяльності держави та поступової інтеграції державних спеціалізованих судово-експертних установ у міжнародні судово-експертні організації, однією із яких є Європейська мережа судово-експертних установ – ENFSI. Проект Кодексу поведінки судового експерта, розроблений співробітниками Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, базується на системі морально-професійних переконань, які є принципами діяльності професіоналів, уповноважених на виконання функцій судового експерта при проведенні судових експертиз у справах, що перебувають у провадженні органів досудового розслідування чи суду [10].

Означений кодекс складається із трьох розділів – загальні положення, принципи діяльності судового експерта, відповідальність судового експерта. У другому розділі розкрито склад і сутність морально-професійних принципів діяльності судового експерта, серед яких принципи: служіння правосуддю у сфері судово-експертної діяльності, сумлінності, професійної компетентності, незалежності, справедливості чи неупередженості, конфіденційності, гідної поведінки. У цілому погоджуючись із такими принципами, слід зазначити, що складові кожного із них не зовсім відповідають принципу, до якого вони віднесені. На нашу думку було б доцільно провести деяке коригування та доповнення, а саме:

– до принципу «служіння правосуддю у сфері судово-експертної діяльності» слід перенести таку складову, як «перегляд наданих результатів досліджень у світлі нової інформації або нових розробок у відповідній сфері та негайне інформування про це замовника» із принципу «справедливість чи неупередженість», а також доповнити складовою «повага до діючого законодавства, яка тісно пов'язана із знанням експертом законів і розумінням їхньої мети»;

– до принципу «сумлінність» перенести таку складову, як «вжиття відповідних дій, якщо є підстави вважати, що ситуація може призвести до судових помилок» із принципу «справедливість чи неупередженість»;

– до принципу «професійна компетентність» перенести складові: «особисту спря-

мованість на особисте і фахове зростання» та «чітку мотивацію на безперервні самовдосконалення та успішний кар'єрний зріст» із принципу «служіння правосуддю у сфері судово-експертної діяльності», а також додати складову «наукова порядність, що забезпечує повне та всебічне наукове дослідження усіх наданих матеріалів із використанням усіх необхідних для цього методів, методик і технічних засобів»;

– до принципу «незалежність» перенести таку складову, як «самостійність у формуванні професійно обґрунтованих суджень, наданні про них інформації та складанні відповідного висновку; це стосується і тих випадків, коли експерт виконує завдання, співпрацюючи з іншими експертами» із принципу «професійна компетентність»;

– до принципу «гідна поведінка» перенести такі складові «здійснення професійної діяльності на засадах охорони здоров'я та особистої безпеки колег та населення» та «неприпустимість використання державного майна в особистих цілях» із принципу «сумлінність».

Необхідно констатувати, що, розглядаючи питання необхідності створення кодексу поведінки судового експерта, не можна залишати поза увагою ті принципи та правила, які регламентують поведінку експерта за межами його експертної діяльності. Ці принципи і правила необхідно врахувати в окремому розділі Кодексу поведінки судового експерта «принципи та правила поведінки судового експерта поза експертною діяльністю», оскільки вони можуть регламентувати таке:

1. Загальні засади реалізації дій, які здійснюються поза експертною діяльністю, коли судовому експерту дозволяється займатись іншими видами діяльності, а саме: науковою, освітянською, творчою, суспільною, благодійною та іншими, що не суперечать діючому законодавству України. Поряд із цим не рекомендується займатись такою діяльністю, яка впливає на незалежність і неупередженість експерта та призводить до заяв про його відсторонення від проведення судової експертизи.

2. Участь у діяльності, яка пов'язана із розвитком судової експертизи. Йдеться про те, що судовий експерт може брати участь у заходах, спрямованих на розвиток і вдосконалення не тільки судово-експертної діяльності, але й правосуддя в цілому. При цьому судовий експерт реалізує свій потенціал виступаючи із лекціями перед правоохоронцями та іншими аудиторіями; презентуючи доповіді на науково-практичних конференціях, симпозіумах, круглих столах тощо; публікуючи наукові праці (монографії, статті, посібники); здійснюючи наукову та освітянську діяльність і т. ін. Слід також зауважити, що всі ці заходи можуть реалізовуватись, у тому числі, й на платній основі.

3. Участь у громадській діяльності судового експерта може реалізовуватись через членство у професійних, благодійних, освітянських, культурних та інших організаціях, перебування у яких не завдає шкоди його професійному авторитету.

4. Взаємодію із органами державної влади та місцевого самоуправління у випадках, коли експерт може взаємодіяти з органами законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоуправління з метою допомоги у вирішенні питань права, законодавства, судово-експертної діяльності тощо. Він також може брати участь у роботі комітетів і комісій, що сформовані за участі державних органів та органів місцевого самоуправління.

5. Винагороду, яку отримує судовий експерт у зв'язку із здійсненням позаекспертної діяльності. Це означає, що судовий експерт може отримувати винагороду та відшкодування витрат за здійснення позаекспертної діяльності, якщо джерело цих коштів не тягне за собою будь-яких можливих впливів на виконання судовим експертом своїх професійних обов'язків.

6. Участь у професійних організаціях, коли судовий експерт має право вступати в асоціації експертів чи інші професійні організації для захисту своїх інтересів й інтересів правосуддя, вдосконалення свого професійного статусу, спеціальної підготовки та збереження своєї експертної незалежності. Поряд із цим слід зважати на те, що така участь у добровільних професійних судово-експертних організаціях має бути добровільною. Крім того, такі організації повинні сприяти захисту прав, які надаються судовому експерту відповідно до його статусу.

Висновок. Таким чином, професійна етика судового експерта має складатись як із загальних моральних принципів, так і зі специфічних, що притаманні саме професії судового експерта, спираються на більш суворі моральні норми. Крім того, перетворення, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, потребують переосмислення етичних вимог з урахуванням надбання культур усіх народів, які мешкають на території України. За таким підходом, професійна експертна етика, що має знайти своє відобра-

ження у Кодексі поведінки судового експерта, повинна розставити загальні орієнтири у поведінці судового експерта, особливо у тих випадках, коли у законодавчому регулюванні його діяльності виявляються прогалини.

Бібліографічні посилання

1. Шепитько В. Ю., Цымбал М. Л. Развитие судебно-экспертной деятельности в Украине: проблемы и перспективы. *Теория та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Право, 2002. С. 18.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ (зі змінами та доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
3. Клименко Н. И., Ципенюк С. А. Этические основы экспертной деятельности. *Эксперт-криминалист*. 2010. № 2. С. 32–35.
4. Ароцкер Л. Е. Об этике судебного эксперта // *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев: Вища школа, 1968. Вып. 5.
5. Майлис Н. П. Теория и практика судебной экспертизы в доказывании. Спецкурс: учеб. пособие. Москва: Юнити-Дана, 2015. 263 с.
6. Грохольський В. П. Морально-етичні засади у діяльності судового експерта. *Науковий вісник державного Херсонського університету*. Вип. 2. Т. 3. 2017. С. 189–192.
7. Євдокіменко С. В., Петрова І.А. Особливості використання судової експертизи за законодавством України та Франції. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 2 (73). С. 54–62.
8. Комиссарова Я. В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном судопроизводстве: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 368 с.
9. Правова доктрина України. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків: Право, 2013. 1240 с.
10. Рувін О. Г., Голікова Т. Д., Полтавський А. О. та ін. Кодекс поведінки судових експертів в Україні як одна із умов членства в ENFSI. *Криміналістика і судова експертиза*: наук.-практ. зб. Вип. 61. Київ: ТОВ «Кондор-Видавництво». 2016. С. 32–43.

Надійшла до редакції 29.03.2019

References

1. Shepyt'ko, V. Yu. & Tsymbal M.L. (2002) Razvytye sudebno-ékspertnoy deyatel'nosti v Ukraine: problemy u perspektivy [Development of forensic activity in Ukraine: problems and prospects]. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky*: zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv: Pravo, 18.
2. Pro sudovu ekspertyzu [About forensic examination] (1994): Zakon Ukrayiny vid 25.02.1994 № 4038-KHII (zi zmin. ta dop.). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 28, 232 [in Ukr.].
3. Klymenko, N.Y. & Tsypenyuk, S.A. (2010) Étycheskye osnovy ékspertnoy deyatel'nosti [Ethical bases of expert activity]. *Ékspert-krymynalyst*, 2, 32–35. [in Russ.].
4. Arotsker, L.E. (1968) Ob étyke sudebnogo éksperta [On the Ethics of the Forensic Expert]. *Krymynalystyka y sudebnaya ékspertyza*. Kyev: Vyshcha shkola, 5 [in Ukr.]. [in Russ.].
5. Maylys, N.P. (2015) Teoryya y praktyka sudebnoy ékspertyzy v dokazyvanny [Theory and practice of forensic evidence in evidence]. Spetskurs: ucheb. posobyie. Moskva: Yunyty-Dana [in Ukr.].
6. Hrokhol's'kyy, V.P. (2017) Moral'no-etychni zasady u diyal'nosti sudovoho eksperta [Moral and ethical principles in the activity of a court expert]. *Naukovyy visnyk derzhavnoho Khersons'koho universytetu*, 2, 189–192 [in Ukr.].
7. Yevdokimenko, S.V. & Petrova, I.A. (2016) Osoblyvosti vykorystannya sudovoyi ekspertyzy za zakonodavstvom Ukrayiny ta Frantsiyi [Features of the use of forensic expertise under the legislation of Ukraine and France]. *Visnyk KHNUVS*, 2 (73), 54–62 [in Ukr.].
8. Komysarova, Ya.V. (2010) Kontseptual'nye osnovy professyonal'noy deyatel'nosti eksperta v uholovnom sudoproizvodstve [Conceptual bases of professional activity of the expert in criminal proceedings]: monohrafiya. Moskva: Yurlytynform. [in Russ.].
9. Pravova doktryna Ukrayiny (2013) [The legal doctrine of Ukraine]. Т. 5: Kryminal'no-pravovi nauky v Ukrayini: stan, problemy ta shlyakhy rozvytku / za zah. red. V.Ya. Tatsiya, V.I. Borysova. Kharkiv: Pravo [in Ukr.].
10. Ruvyn, O.H. & Holikova, T.D., Poltavsk'ky, A.O. (2016) Kodeks povedinky sudovykh ekspertiv v Ukrayini yak odna iz umov chlenstva v ENFSI [Code of Conduct for Forensic Experts in Ukraine as One of the Requirements for ENFSI Membership]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*: nauk.-prakt. zb. Vyp. 61. Kyiv: TOV «Kondor-Vydavnytstvo», 32–43 [in Ukr.].

SUMMARY

Petrova I.A., Spitsyna H.O. On the issue of forming a code of conduct for a court expert.

The uneasy situation in pre-trial investigation of crimes and judicial review of criminal proceedings cause increased attention of law enforcement officers, the court, prosecutor's office, advocacy and other structures to the use of forensic expertise. At the same time, one cannot forget that the subject of expert research, which is responsible for the results of professional forensic expertise, is the forensic expert who must meet the requirements of professional ethics, honestly and conscientiously perform his duties, take measures to preserve his/her honor and dignity.

The purpose of the work is to analyse the components that are responsible for the ethical behaviour of the court expert and to formulate on these components the code of conduct of the court expert.

The questions of expert ethics were studied by many scientists who observed, it defines the norms

of behaviour, forms the morale of the persons involved in the legal proceedings, and should become their usual internal need, and not only an external form of behaviour. It is stated that judicial expert should be clearly expressed moral qualities, among which to highlight such as: objectivity and impartiality; adherence to principles; self-criticism; virtue; scientific decency; correctness of behaviour during performance of their procedural and official duties; Respect for the current legislation. It is noted that expert ethics should accompany the process of expert interaction with each other during commissions and complex examinations, as well as with the heads of expert institutions. Among all the moral qualities outlined above, the expert identified the most significant moral standards - a responsible attitude to his official duty and his professional duties. Separately, it is highlighted that, despite the constant interest of the scholars in expert ethics, the moral and ethical qualities of the forensic expert have not been documented. Most often these were attempts to develop a professional model of forensic expert, according to which he was to meet the requirements of a professional expert in court.

It is stated that the code of conduct of a forensic expert, which is also reflected in the scientific literature, should become a summary of moral and ethical requirements in a single document. The said code consists of three sections - general provisions, principles of the activity of a judicial expert, the responsibility of a judicial expert, the second part of which describes the composition and essence of the moral and professional principles of the activity of a judicial expert, including: service of justice in the field of forensic expert activity, integrity, professional competence, independence, justice or impartiality, confidentiality, and decent conduct. It is proposed to improve and supplement this document with separate elements of the ethical conduct of a forensic expert and add a separate section "Principles and rules of conduct of a court expert outside of expert activity" to more fully reflect the peculiarities of moral and ethical standards that a modern judicial expert must possess.

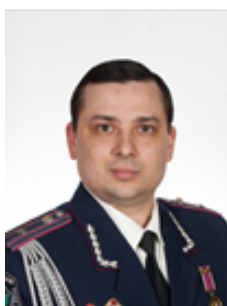
Keywords. *Judicial expert, moral norms, ethics, ethical principles, expert conduct, code of ethics.*

УДК 343.211.3

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-2-119-124

Шаблистий В.В. ©
доктор юридичних наук,
доцент

Людвік В.Д. ©
кандидат юридичних наук

Терещенко А.І. ©
заслужений юрист України

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ЗМІСТ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

У статті переосмислюється морально-етичний зміст рішень Європейського суду з Прав Людини та його значення для розвитку норм кримінального права та їх застосування.

Ключові слова: *право, мораль, етика, закон, судова практика, рішення суду, кримінальне право.*

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 9 проголосила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України; у ст. 55 – кожен має право після викорис-

© Шаблистий В.В., 2019
<https://orcid.org/0000-0003-0210-1772>
vo-1_shablistiy@ukr.net

© Людвік В.Д., 2019
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3385-6046>
k_khk@dduvs.in.ua

© Терещенко А.І., 2019
k_khk@dduvs.in.ua